

КОНЦЕПЦИЯТА ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ – ПОЯВА И ЕВОЛЮЦИЯ

Кремена Шутилова-Йочколовска¹

Резюме

Отделните държави все повече ще се сблъскват с неопределеност и трудно преодолими бариери за нейното постигане, но същевременно с това, пред тях ще се откриват хоризонти за обединяване на ресурси, знания и усилия за решаване на фундаментални проблеми – на такива, съпътстващи нашия човешки прогрес, но същевременно и на такива, произтичащи от самото развитие и поставящи под заплаха всеобщото благоденствие.

Основната цел на настоящата статия е да проследи процеса на зараждане и формиране на концепцията за устойчиво развитие и да открие основните инициативи, които я изпълват със съдържание и развиват.

Ключови думи: устойчиво развитие; благоденствие; цели за устойчиво развитие

JEL: Q01

THE CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT – EMERGENCE AND EVOLUTION

Kremena Choutilova-Yochkolovska²

Abstract

Many countries will increasingly encounter uncertainty and formidable barriers in achieving the goal, but at the same time, horizons for pooling resources, knowledge and efforts to address fundamental problems will open up before them – those accompanying our human progress and those arising from development itself and threatening the common well-being.

The main goal of this article is to trace the process of the emergence and formation of the concept of sustainable development and to highlight the main initiatives that shape and develop it.

Keywords: sustainable development; well-being; sustainable development Goals

JEL: Q01

¹ Кремена Шутилова-Йочколовска, главен асистент в катедра „Финанси“, Университет за национално и световно стопанство, kremena.yochkolovska@unwe.bg

² Kremena Choutilova-Yochkolovska, Chief assistant professor, Department of Finance, University of National and World Economy, kremena.yochkolovska@unwe.bg

“Устойчиво развитие” – опит за осмисляне и разкриване на същността

Съвременният свят е изправен пред огромни предизвикателства – екологични, икономически, политически, социални. Замърсяването на околната среда, хищническото разходване на планетарните ресурси, бедността, гладът, социалното неравенство, военните конфликти, безработицата, застаряването на населението и редица други въпроси са на дневен ред за решаване.

Независимо от степента на икономическо развитие, всички държави, в една или друга степен, са изправени пред немалка част от тези проблеми. Както никога досега, правителствата, институциите, бизнесът и гражданите осъзнават, че следва да мобилизират огромни усилия, знания и ресурси (човешки, финансови, технологични, организационни), за да могат да се справят с предизвикателствата. Днес обаче обществата осъзнават ясно, че единственият начин за постигане на тази цел е всички проблеми, свързани с устойчивостта на нашето развитие, да бъдат разглеждани в съвкупност, а усилията за тяхното преодоляване да бъдат взаимно съгласувани, широкообхватни, глобални и многоспектърни. Именно това е отправната точка, от която пряко се поражда идеята за устойчиво развитие.

Човечеството се пробужда и все по-ясно разбира, че е време за конкретни общи действия по проблемите, които го застрашават екзистенциално. Все по-ясно изкрystalизира смисълът на понятието „устойчивост“, което не без основание свързваме предимно с представата за живот, изживян в мир, справедливост, чиста околна среда, без глад, в добро здраве, с възможности за получаване на добро образование, работа и социални придобивки.

Не може да разчитаме на устойчивост, ако я разглеждаме изолирано, само в рамките на отделни сектори на развитието. Не е оправдано в едни сфери да се инвестират огромни ресурси с цел постигане на благоденствие, а други да бъдат negliжирани. Освен това, не е логично да търсим устойчивост в ограничен териториален мащаб, защото самото понятие предполага

неутрализиране на дисбалансите във всичките им аспекти, включително и в териториално план. По своята същност понятието „благоденствие“ е широкообхватно, защото обществата не могат да добруват, без да развиват и подобряват всички сфери на своя живот.

Също така, възможността на едни общества в продължение на столетия да живеят добре за сметка на други, поставяйки ги в зависимост и експлоатирайки безогледно техните ресурси – човешки и природни, като че ли е на път да бъде силно отслабена или дори зачеркната. Макар и да не сме в състояние да твърдим със сигурност, че тази несправедливост ще бъде неутрализирана завинаги, нито да посочим кога евентуално би се случило това, не можем да не отбележим, че все повече общности и държави се опълчват срещу тези зависимости и търсят своето място под слънцето.

Разбира се, подобни процеси изискват време и, както историята векове наред показва, те често са съпроводени с жертви, кръв и насилие. Самият факт обаче, че все повече идеята за баланс, а оттам и за справедливост, се разраства и генерира съмишленици в глобален мащаб в лицето не просто на отделни структури, а на държавническо ниво, подсказва, че процесът набира сила и е на прага да стане необратим.

В трудовете на редица автори, както и в документите на различни организации, откриваме опити понятието „устойчивост“ да бъде дефинирано. *Johnson et al.* [1] го определят като организационен принцип, чиято задача се състои в постигане целите на човешкото развитие и същевременно предоставяне на възможност на природните системи да осигурят необходимите ресурси и екосистемни услуги на хората. Според разбирането на авторите, е необходимо стремежът към икономическо развитие - залог за повишаване на жизнения стандарт, да бъде съчетан с осигуряване на устойчивост по отношение на околната среда, така че благоденствието да се запази в дългосрочен план.

Torjman [2] вижда в устойчивото развитие холистичен подход за подобряване качеството на живот като изтъква, че икономическият, социалният

и екологичният компонент са неотделимо свързани и взаимодействащи си съставни елементи на човешкото благоденствие.

И в двата случая акцентът е поставен върху разбирането за устойчиво развитие като определен подход, който да осигурява, най-общо казано, повишаване на жизнения стандарт.

В небезизвестния *Brundtland доклад*³, публикуван през 1987 г., е формулирано едно от най-цитираните виждания по повод понятието „устойчиво развитие“ – такава, което „отговаря на нуждите на настоящето, без да се компрометира способността на бъдещите поколения да посрещнат своите собствени потребности“ [3]. Фокусът на тази дефиниция е върху солидарността между поколенията, защото задоволяването на потребностите често надхвърля разумните граници и вследствие на това оставя разрушителен отпечатък върху околния свят, който ще наследят бъдещите поколения. От тази гледна точка, междупоколенческата солидарност следва да бъде разбрана и проявявана в максимално широк смисъл – както по отношение разходването на ресурсите и минимизиране на негативните въздействия върху климата, така и по отношение защитата на околната среда и грижата за нейното възстановяване, а така също и в редица други аспекти, имащи пряко или косвено отношение към задоволяването на различни потребности.

Следва обаче да допълним, че солидарност трябва да се проявява и вътре, в рамките на сегашното и на всяко следващо поколение, защото устойчивото развитие предполага също и справедливост в разпределянето на бремето за неговото поддържане. Не е приемливо всички общества да плащат еднаква цена за осигуряване и поддържане на устойчивост. Всички баланс, независимо от тяхното измерение (екологично, икономическо, социално), които са били нарушавани в исторически и съвременен план, би следвало да се направи опит да бъдат възстановени в максимална степен от онези държави, компании, структури, които носят най-голяма отговорност за тяхното

³ Докладът с оригинално заглавие „Our common future“ (1987) придобива известност като Brundtland доклад по името на Гру Харлем Брундтланд, която по това време оглавява Световната комисия по околната среда и развитието изготвила документа.

подкопаване. И тук не визираме реванш, а виждане, че всички онези държави и континенти, които са били експлоатирани в продължение на десетки или стотици години, и чиято ресурсна, икономическа, демографска и културна устойчивост не просто е била нарушена, а подложена на деградация и унищожение, би следвало да бъдат подпомагани безрезервно и на широка основа в техните усилия да преодолеят отрицателните последици, каквито са бедността, болестите, гладът, липсата на образование и нормални условия на живот. Същото важи и за онези държави, бизнес-структури и организации, които понастоящем нанасят най-големи щети на природата, климата, въздуха, а оттам и на хората, принуждавайки ги да живеят в неблагоприятна и вредна среда. Няма да е справедливо балансите, които в своята цялост формират устойчивостта в развитието, да бъдат нарушавани драстично от едни, а цената за тяхното възстановяване да се заплаща от всички. Затова е необходимо на международно ниво да бъдат формулирани принципите на устойчиво развитие, а така също и да бъдат договорени справедливи отговорности за всички участници в процеса на изграждане на един свят, основан на идеята за хармонично развитие.

Хронология в развитието на концепцията за устойчивост

В далечната 1972 г., в Стокхолм, Швеция, се провежда *Конференция⁴ на ООН по въпросите на околната среда и човека*. С това мероприятие се залагат основите на международното сътрудничество в областта на екологията и проблемите, свързани с увреждането на околната среда.

Следва да се спомене, че всъщност, идеята за това събитие възниква значително по-рано като подготовката му започва още през 1968 година, когато Икономическият и социален съвет на ООН вследствие на безпокойството, породено от задълбочаващото се влошаване на околната среда поради замърсяването на въздуха, водите и почвите и ефектите от всичко това върху човека, предлага на Генералната асамблея да бъде разгледан въпросът за

⁴ The United Nations Conference on the Human Environment, 1972

околната среда и взаимовръзката ѝ с човека. Така, след приемането на съответните резолюции [4] от Асамблеята, се свиква конференция, посветена на тази тема, която се провежда през 1972 г. в столицата на Швеция и става известна като Стокхолмска конференция.

Форумът цели да насочи усилията на правителствата и международните организации към *«защита и подобряване на човешката среда, за възстановяване и предотвратяване на нейното замърсяване чрез международно сътрудничество...»* [5]. Събитието получава силен световен отзвук вследствие на приетата Декларация и утвърдените в нея 26 принципа, на чиято основа да се осигури здрава и устойчива околна среда, в която човекът да може да реализира своето основно право на *„свобода, равенство и благоприятни условия на живот в обкръжаващата го среда“* [6].

Още в първия принцип на Стокхолмската декларация се провъзгласява, че в центъра на околната среда стои човекът и, че нейното качество определя възможността за постигане на достоен и благополучен живот. Същевременно с това, пак там, става ясно, че именно човекът носи главната отговорност за опазването и подобряването ѝ по начин, който да не лишава бъдещите поколения от правото да се развиват и те в условия на благоденствие и просперитет.

Наред с провъзгласените в Декларацията принципи, по време на Конференцията се формулират и 109 препоръки за действия на международно ниво в сферата на екологията, оформени като План за действие.

Важно е да се отбележи, че вследствие на това мероприятие се създава Програмата на ООН за околната среда (UNEP)⁵, която вече 50 години следи pulsa на планетата по всички важни въпроси свързани с екологичната устойчивост – климат, води, озонов слой, гори, биоразнообразие, замърсяване на природата, и създава възможности за международно сътрудничество, което да търси подходи за забавяне, минимизиране и преодоляване на екологичните заплахи.

⁵ United Nations Environment Programme (UNEP)

Плод на Конференцията е и учреденият през следващата година Фонд за околната среда (The Environment Fund), чрез който се финансират всички важни инициативи във връзка с дейностите на Програмата на ООН.

Световният ден на околната среда – 5 юни – също е част от наследството на това събитие като датата на неговото провеждане е символична, тъй като това е денят, на който през 1972 г. е открита Конференцията.

Освен това, вследствие на международния отзвук от Конференцията и големия брой страни, участващи в нея (над 100), в много държави започват да се разработват и приемат закони, а така също се изграждат и първите държавни структури по въпросите на опазването на околната среда.

15 години по-късно, през 1987 г., *Brundtland докладът* [7] поставя на дневен ред акцента върху необходимостта от устойчивост в развитието като става ясно, че усилията следва да бъдат насочени в търсене и постигане на баланс, и то многоспектърен баланс, по отношение на всички измерения на човешката дейност – икономически, политически, социални, екологични, технологични, които в основата си са насочени към задоволяване на потребности – сегашни и такива, които ще възникват в бъдещите поколения. От тази гледна точка, документът демонстрира мъдрост, приравнявайки нуждите на сегашното поколение с тези на бъдещите поколения. Макар и да съществува неопределеност какви биха били потребностите на идните поколения и доколко те могат да бъдат съпоставени с тези на настоящото поколение, следва да отбележим, че тук е важен философският подход при решаването на задачата, а именно, че следва да изхождаме от разбирането, че бъдещите поколения ще имат поне същите потребности по отношение на ресурсите – води, въздух, почви, гори, флора, фауна, каквито имаме и ние. Възможно е потреблението на някои от тези ресурси да се увеличи, а при други като традиционните енергийни източници то да спадне, поради откритието на алтернативи, например, но във всички случаи ние сме длъжни още днес да предвидим, че и в бъдеще поколенията ще се нуждаят от ресурси за да осигуряват адекватни условия за своето съществуване и развитие. Поради тази причина в доклада се поставя и

въпросът за изграждане на програма, която да бъде фокусирана върху въпросите на устойчивото развитие.

Това се случва пет години по-късно, когато през 1992 г. в Рио де Жанейро, се провежда *Срещата на върха на Земята*. Форумът във формат на конференция, по същество се явява приемник и последовател на идеите и принципите, заложили още през 1972 г. в документите на Стокхолмската конференция. Тези принципи биват признати, потвърдени и доразвити по време на срещата в програма-план за действие – Agenda 21⁶ [8][9]. Създава се Комисията за устойчиво развитие⁷, която да координира дейността по осъществяване на мерките за достигане на заложените идеи в програмата чрез поощряване на активни съвместни действия на глобално, национално и местно ниво.

По-нататък, с вглъбяване в процесите, които могат да осигурят устойчивост, международната общност в лицето на ООН достига до едно ново, по-конкретно дефиниране на задачите, които предстоят да бъдат решавани. Всеобщите цели за устойчиво развитие са формулирани в един от най-дискутираните документи на нашето съвремие – *Доклада на ООН “Да преобразим нашия свят: Програма за устойчиво развитие до 2030 г.”* [10]. Приет през 2015 г., този пътеводител доразвива и обогатява Милениум целите от 2000 г. [11] като задава нов хоризонт, в който да бъдат насочени усилията за тяхното постигане – 2030 година.

В плана за действие на ООН тези цели са 17 и обхващат екологичната, социалната и икономическата устойчивост, към постигането на които обществата следва да се стремят. Тези три сфери са неразривно свързани и е невъзможно да си представим, че усилията биха били плодотворни, ако са изолирани и насочени към само една от тях. Затова, съвсем логично, те са обединени в тази амбициозна програма на Организацията⁸ и всяка една от

⁶ Agenda 21 е документ в рамките на Report of the United Nations Conference on Environment and Development, Rio De Janeiro, 1992

⁷ Commission of Sustainable Development

⁸ Организация на обединените нации (ООН)

сферите е конкретизирана от определен набор цели и подцели към тях – общо 169.

Масщабността на инициативата е безспорна – в нея участват 193 държави като всяка е поела ангажимент да следва пътя и да прави достойние на широката общественост своите постижения в изпълнението на поетите ангажименти.

Заклучение

Всички изброени документи, както и редица други, посветени на същата тема, дават основание да твърдим, че светът има кристално ясна представа относно силно неблагоприятните последици за нашата планета, които често са резултат от умишлено или неволно нарушаване на баланса човек-природа. В текстовете им се чете дълбоко разбиране и тревожност, че ако не се положат усилия и не се дефинират конкретни правилни цели, към изпълнението на които държавите, корпорациите, институциите и гражданите да се стремят с оглед постигане на едно по-разумно съществуване, няма да има гаранции за спокоен и достойно изживян живот нито за нашето, нито за бъдещите поколения.

Основните изводи, които произтичат от краткия обзор върху появата и развитието на концепцията за устойчиво развитие, могат да бъдат обобщени в следното:

- в най-широк смисъл, под устойчивост в развитието следва да се разбира, че всяко поколение е отговорно пред следващото и не бива да злоупотребява със свръхразходване на ресурсите – било то природни, социални, културни;
- само чрез политики на разумно самоограничаване, съпроводено с развитие на алтернативи за задоволяване на потребностите, основаващи се на щадящо използване на онези ресурси, които са невъзобновяеми и невъзстановими, може да се постигне солидарност между и вътре в поколенията;
- взаимодействието на човека с околната среда е двупосочно – той ѝ оказва влияние със своята дейност, а тя от своя страна, влияе върху неговото настоящо и бъдещо благоденствие;

- проблемите, отнасящи се до опазването на околната среда и нейната неразривна свързаност с процеса на задоволяване на потребностите на човека, следва да се разглеждат комплексно, без да се отделят един от друг, защото устойчивостта предполага стабилност във всички аспекти на човешкото съществуване;
- въпросите, свързани с устойчивото развитие, следва да се разглеждат на междуправителствено ниво, за което способстват международните организации;
- възникващите предизвикателства не трябва да бъдат ограничавани по отделни държави, защото негативните последици могат да проявят своето действие отвъд техните териториални граници;
- държавите следва да си дадат ясна сметка кои са най-уязвите им точки, в които устойчивостта е нарушена, и да приложат максимални усилия да се справят, или да потърсят съдействие и подпомагане от други страни или организации, посредством коопериране и споделяне на добри практики;
- правителствата следва да канализират тези усилия чрез изработване, въвеждане и контрол на закони и регулации, които да способстват за преодоляване на дисбалансите в околната среда;
- от бизнеса се очаква да дава пример и ясни знаци, че ще се стреми да съдейства на правителствата за постигане на целите, гарантиращи устойчивост в развитието на обществата;
- отделните граждани също следва да осъзнават своята роля за опазването на околната среда като се стремят да не оказват разрушително въздействие върху нея;
- неправителствените организации, университетите, училищата и всички други институции се призовават да участват според експертизата си в предоставяне на ноу-хау, научни разработки и просветителска дейност с цел постигане на целите за устойчиво развитие в най-широк план;
- международните организации, въввлечени в процеса под една или друга форма, следва да съгласуват мерки, идеи, концепции, действия по начин, който да не ощетява отделните държави и да не накърнява техните интереси,

но същевременно да бъдат осигурени реални ползи за всички заинтересовани участници.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Johnson JA, Baldos UL, Corong E, Hertel T, Polasky S, Cervigni R, Roxburgh T, Ruta G, Salemi C, Thakrar S. Investing in nature can improve equity and economic returns“, Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, 2023, Vol. 120 (27)
- [2] Torjman, S. The Social Dimension of Sustainable Development, Caledon Institute of Social Policy, 2000
- [3] [7] Our common future, UN World Commission on Environment and Development’s Report, 1987
- [4] General Assembly resolution 2398 of 3 December 1968, United Nations
- [5] General Assembly resolution 2581 of 15 December 1969, United Nations
- [6] Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment Stockholm, 1972
- [8] Agenda 21, United Nations, Earth Summit, Rio de Janeiro, 1992
- [9] Report of the United Nations Conference on Environment and Development, Rio De Janeiro, 1992
- [10] Transforming Our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development, United Nations, 2015
- [11] United Nations Millennium Declaration (Resolution 55/2), 2000